

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Cilt/Volume 10 Sayı/Issue 25 Ağustos/August 2021
Samsun-Türkiye/ Turkey

ISSN: 2147- 5490
www.dedekorkutdersisi.com

DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut431>

Araştırma Makalesi/ Resarch Article

Ağız Sözlükleri (Tasnif, Sorun, Yöntem)

Dialect Dictionaries (Classification, Issue, Method)

Öz

Ağızlar, hem bir dilin hem de bir kültürün en önemli unsurlarındandır. Bir yörenin ağızına ilişkin elde edilen veriler aynı zamanda o yörenin kültürüne ilişkin elde edilen verilerdir. Bu anlamda ağız araştırmalarının önemi ve ağız araştırmalarına ilişkin yapılan çalışmalar gün geçtikçe artmaktadır. Bu çalışmada öncelikle ağız ve ağız sözlüğü kavramları üzerinde durulmuş ve bu kavramların kapsam alanlarına yer verilmiştir. Ardından ilk ağız sözlükleri ve modern anlamdaki ağız sözlüklerine kadar olan süreçte yazılan ağız sözlükleri ele alınmaya çalışılmıştır. Ağız sözlükleri; kullanım amacı, coğrafyası, oluşturulma şekli gibi pek çok ölçütten hareketle çeşitli sınıflara ayrılmaktadır. Yapılan sınıflandırmaların bazılarında burada yer verilmeye çalışılmıştır. Ağız sözlüğü hazırlama süreci çok yönlü ve zor bir süreçtir. Bu nedenle ağız sözlüğü hazırlanırken karşılaşılan pek çok sorun, tutarsızlık ve eksiklik bulunmaktadır. Bu sorun, eksiklik ve tutarsızlıklar; hazırlık aşaması, derleme aşaması, kaynak seçim aşaması, yazım aşaması gibi sözlük hazırlama sürecini oluşturan her aşamada olabilmektedir. Yapılan çalışmalardan hareketle tespit edilen sorun, tutarsızlık ve eksiklikler burada ele alınmaya çalışılmıştır. Tespit edilen sorun, eksiklik ve tutarsızlıklar göz önünde bulundurularak ağız sözlüklerinin hazırlanma süreci ve ağız sözlüklerinde kullanılan yöntemlere ayrıntılı bir şekilde yer verilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada ağız sözlüğü yazma sürecinde yer alan: amaç, planlama, uzman seçimi, kaynak tespiti, verilerin toplanması, madde başlarının yazımı, örneklerin yazımı, göndermelerin yazımı gibi pek çok başlık ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: ağız sözlüğü, tarih, sorun, yöntem

Abstract

Dialects are one of the most significant components of both a language and a culture. Any obtained data with respect to the dialect of a region is concurrently the data with regard to the culture of that region. Within this sense, the importance of the dialect research and studies conducted for dialect research are progressively increasing. In this study, the concepts of dialect and dialect dictionary are primarily underlined and content area of these concepts are included. The dialect dictionaries are classified with reference to several criteria such as purpose of use, geography and the way they are generated. Some of these classifications are mentioned in this study. The process of preparing a dialect dictionary is sophisticated and challenging. Therefore, there are many issues, incoherencies and drawbacks encountered while it is being prepared. These issues, incoherencies and drawbacks may emerge in each phase such as preparation, compiling, source selection and writing phase. In consideration of the conducted studies, the detected issues, incoherencies and drawbacks are addressed in this study. On account of these detected issues, incoherencies and drawbacks, the preparation process of the dialect dictionaries and methods used in the dialect dictionaries are approached in detail. Within the scope of this study, many titles such as the objective, planning, expert selection, source determination, data acquisition, writing lexical entries, writing examples, writing references that are ranked in the writing process of the dialect dictionary are addressed.

Keywords: dialect dictionary, history, issue, method

Merve Demirbaş*

Sorumlu Yazar/ Corresponding Author

* Dr.

Elmek: demirbassmerve@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5470-7923>

Makale Geçmişi/ Article History

Geliş Tarihi: 01.07.2021

Kabul Tarihi: 07.08.2021

E-yayın Tarihi: 15.08.2021

Giriş

Bireyler, yaşam boyu başta aile olmak üzere akrabalarla, arkadaşlarla, öğretmenlerle ve daha pek çok kişiyle iletişim halindedir. Her bir bireyin statüsü, aldığı eğitim, hayata bakışı farklıdır. Ve bu farklılıkların tamamı dile yansımaktadır. Ağızlar bu yansımanın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Hem doğduğumuz çevrede hem de sosyal çevrede duyduğumuz ağız özellikleri bireye, bireyin gelenek göreneklerine, düşünce yapısına yansır. Bu nedenle ağızlar ve ağızlara dair bilgiler daima kayıt altına alınmalıdır. Bu durumda dili oluşturan söz ve yazıyı birbirini tamamlayıcı unsurlar olarak görmek gerekmektedir. Sözler ve söylenişler zaman içerisinde değişir. Ancak yazıya aktarılan sözler ve söylenişler kalıcıdır ve böylece gelişimi takip etmek mümkün olur. Bu nedenle ağızlar üzerine yapılan çalışmalar oldukça önemlidir. Bu çalışmada da ağız sözlükleri tanım, tarih, sorun, yöntem gibi pek çok açıdan ele alınmaya çalışılmıştır.

1. Terim ve Tanım

Ağızlar üzerine yapılan çalışmaların yer aldığı ağız araştırmaları önceden dilbilgisi/dilbilim ve lehçebilimin alt dalı olarak değerlendirilirken günümüzde “ağızbilimi” veya “ağız araştırmaları bilimi” içerisinde değerlendirilmektedir. Ağızbiliminin; amaçları, çalışma alanları, terimleri, yöntemleri ile yukarıda sözü edilen alanlardan zaman içerisinde ayrıldığı ve ayrı bir çalışma alanı olduğu görülmektedir (Boz, 2011: 2). Bu da ağız araştırmalarının giderek daha da önem kazandığını göstermektedir.

Ağız için *kaba dil*, *halk dili*, *şive*, *teklifsiz dil* gibi başka terimlerin kullanıldığı da bilinmektedir (Demir, 2002: 109). Aynı zamanda ağızlar ve ağız sözlükleri üzerine pek çok tanım yapılmıştır. En kapsamlı tanım Demir’e (2002: 114) aittir. Bu tanıma göre ağız

“Aynı kökenden geldiği bir standart dile bağlı doğal olarak ortaya çıkmış; aile ve dost çevresinde, iş yerlerinde; okuryazarlığı az, bulunduğu bölgeden uzun süre ayrı kalmamış insanlarca sözlü iletişimde dilin başka türleriyle karşı karşıya gelme oranına göre değişen biçimde kullanılan, resmi ortamlarda kullanılmasından kaçınılan yazılı bir gelenek oluşturamamış, iletişim alanı sınırlı, bağlı olduğu üst sistemden dilin her alanında karşılıklı anlaşmanın korunacağı oranda ayrılabilen, prestiji standart dile göre daha az yerel konuşma biçimleridir.”

Ağız sözlüğü ise “Belirli bir bölgede konuşulan, yazı dilinde yer almayan yahut anlam farklılığı olan kelimelerin sözlüğüdür.” (Akar, 2009: 4). Bu tanımda sözlüğe alınması gereken kelimeler açıkça ifade edilmiştir. Elbette pek çok ağız sözlüğü tanımı bulunmaktadır. Burada tanımlardan yalnızca birkaçına yer verilmiştir. Tanımlardan hareketle iyi bir ağız sözlüğünün ağza ilişkin bilgileri mümkün olduğunca doğru, kapsayıcı ve nitelikli bir şekilde vermesi beklenmektedir. Bu nedenle öncelikle ağız kavramının ne olduğu tespit edilmeli ve daha sonra ağız sözlüğü hazırlama aşamasına geçilmelidir.

2. İlk Ağız Sözlükleri

İlk ağız sözlüğünün ne olduğuna dair net bir bilgi bulunmamaktadır. Türk dilinin ilk sözlüğü olan Kaşgarlı Mahmut’un *Dîvânu Lügâti-t Türk* (1074) adlı eseri, Caferoğlu (1984: 187), Yavuzarslan (2009: 5) gibi araştırmacılar tarafından aynı zamanda ilk ağız sözlüğü olarak da kabul edilmektedir. Kaşgarlı Mahmut eserinde Türk,

Merve Demirbaş

Türkmen, Oğuz, Çiğil, Yağma ve Kırgızların lehçelerini ve kafiyelerini öğrendiğini, kendinin de onların içerisinde dilde en doğruyu bilenlerden, anlatımda en açık olanlardan, soyca en köklülerden olduğunu söylemekte ve eserini de sözlük harfleri sırasına göre düzenlediğini belirtmektedir (Ercilasun, Akkoyunlu; 2015: 2). Buradan yola çıkarak Kaşgarlı Mahmut'un pek çok Türk boyunu gezdiği, gezdiği yerlerden derlemeler yaptığı ve elde edilen verilerin 11. yüzyıl ağızlarına ilişkin genel bir ağız sözlüğü niteliği taşıdığı söylenebilmektedir.

Dîvânu Lügâti-t Türk'ten sonra Harezmi Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesi, Osmanlı Türkçesi ağızlarının söz varlığını yansıtan Mukaddimetü'l-Edep, Codex Cumanicus, Muhakemetü'l Lügâteyn, Vankulu Lügatı gibi pek çok eser yer almaktadır (Akar, 2009: 5). Bu eserler, tam olarak günümüzdeki anlamda ağız sözlüğü olarak nitelendirilmeler de buldukları coğrafyaların ağızlarında yaşayan pek çok kelimeye yer vermeleri açısından oldukça önemlidir.

Tanzimat dönemi sözlükbilimi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Nitekim Cumhuriyet dönemindeki modern Türk sözlükçülük anlayışının temelleri bu dönemde atılmıştır. Aynı zamanda modern sözlükbilimin kuramsal konuları hakkındaki ilk yazılar yine bu döneme aittir. Ahmet Vefik Paşa'nın Lehçe-i Osmanî (1976), Muallim Naci'nin Lügat-ı Naci (1891) ve Şemsettin Sami'nin Kâmus-ı Türkî (1901) adlı eserlerinin ön sözlerinde sözlükçülük ile ilgili önemli bilgiler yer almaktadır. Bu anlamda özellikle Kâmus-ı Türkî'nin ön sözü yukarıda bahsedilen temelin önemli bir adımıdır (Akar, 2009: 3).

Kurtuluş Savaşı yıllarında Besim Atalay gözetiminde Ahmet Saffet, Veled Çelebi ve Hasan Bey'in başlattığı, 1929-1930 yıllarında Ragıp Hulusi tarafından devam ettirilen önemli bir çalışma bulunmaktadır. Bu çalışma daha sonra Hâmit Zübeyir (Koşay) ve İshak Refet (Işırtman) tarafından ele alınıp incelenmiş ve ardından bir sözlük düzenine sokulmuştur. Bu eser "Anadilden Derlemeler" adıyla 1932 yılında İstanbul'da yayımlanmıştır (Korkmaz, 2000: 7-8; Büyükakkaş, 2009: 185; Ölmez, 2006: 209). Bu çalışma pek çok açıdan eleştirilmesine rağmen Cumhuriyet döneminde akla gelen ilk ve en önemli çalışmadır.

"Anadilden Derlemeler" adlı eserden sonra hem devlet eliyle oluşturulmuş geniş çaplı derlemeler hem de konuya özel ilgi duyan araştırmacıların yapmış olduğu pek çok derleme ve çalışma bulunmaktadır. Ahmet Caferoğlu'nun 1940 yılından itibaren Kuzey ve Güney Anadolu bölgelerini gezerek oluşturduğu çalışma ağız sözlükleri adına oldukça önemli bir çalışmadır (Büyükakkaş, 2009: 188). 1939-1957 Halk Ağzından Derleme Dergisi ile Türk Dil Kurumu tarafından yapılan derleme çalışması, 1952 yılında "Anadilden Derlemeler" adlı sözlüğün devamı niteliğinde olan "Anadilden Derlemeler II" (Hamit Zübeyir Koşay-Orhan Aydın Acıpayamlı) adlı sözlük; 1963-1982 yıllarında oluşturulan "Halk Ağzından Derleme Sözlüğü", Türkiye'nin ağızlarının söz varlığının tespiti açısından en önemli kaynaklar arasında yer almaktadır (Gökter, 2010: 120-142).

Bu çalışmalar dışında Uygur'un (2007) "Denizli Ağzı Sözlüğü" gibi müstakil ağız sözlükleri; Boz'un (1996: 112-113) "Çüngüş ve Çermik Yöresi Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar" derleme sözlüğüne katkıları adı altında oluşturulan yazılar; Devellioğlu'nun (1945) "Türk Argosu" adlı eseri gibi argo sözlükleri; Hakeri'nin "Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü" gibi ağız sözlükleri; atasözü ve deyimler sözlükleri, gramerler, tezler gibi pek çok çalışma bulunmaktadır. Ağız sözlüklerinin hazırlamasındaki bir diğer amaç

ise bilindiği gibi yapılması planlanan Türkiye Türkçesi Ağız Atlasına katkıdır. Bu bağlamda yapılan bir ağız sözlüğü ve bu sözlüklerde yer alan her bir kelime, kavram, açıklama, örnek önemlidir. Bugüne kadar elbette pek çok ağız sözlüğü hazırlanmıştır. Bunlardan birkaçı: “Gaziantep Ağız” (Aksoy, 1946), “Ankara ili Ağız Sözlüğü” (Bozyiğit, 1998), “Nevşehir ve Yöresi Ağız Sözlüğü” (Güçlü, 1999), “Mersin Ağız Sözlüğü” (Tor, 2004) vd. (Büyükakkaş, 2009: 185-188).

3. Ağız Sözlüklerinin Sınıflandırılması

Ağız sözlüklerine de farklı açılardan bakılmış ve çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır.

Demir (1999), Akar (2009) vd. ağız sözlüklerini sınıflandırırken; *coğrafi ölçütler, yöntemler, kullanılan malzemeler, konular* vb. pek çok ölçüt dikkate almışlardır. Bu ölçütlerden bazılarını aşağıda yer verilmiştir.

i. **Coğrafi ölçütlere göre** yapılan sınıflandırmalarda önemli olan malzeme alınan bölgenin sınırlarıdır. Buna göre, standart dilin geçerli olduğu sahadaki ağızlar veya mümkün olduğunca geniş bir kesiminden malzemeye yer veren sözlükler *bölgeler üstü* veya *genel ağız sözlükleri* olarak adlandırılmaktadır. Daha dar bir bölgeden, mesela belli bir ağız grubundan veya bir coğrafik bölgedeki ağızlardan malzemeye yer verenlere *geniş bölge ağız sözlükleri*; il, ilçe köy gibi daha küçük bölgelerde konuşulan ağız grubunun söz varlığının tespit edildiği ağız sözlükleri ise *dar bölge ağız sözlükleri* olarak sınıflandırılmaktadır (Demir, 1999: 68-69). Küçük farklar olmakla birlikte benzer şekilde yapılan birkaç sınıflandırma mevcuttur. Kıbrıs ağız üzerine yapılan çalışmada coğrafi ölçütlere göre yapılan sınıflandırma üçe ayrılmaktadır: standart dilin hâkim olduğu coğrafyadaki ağızların tümünün söz varlığından yararlanarak oluşturulmuş ağız sözlükleri, ada genelinde konuşulan ağızın söz varlığına yönelik sözlükler ve sadece belli bir ilçe, köy gibi daha küçük bir ağızın söz varlığını tespit etmeye yönelik olan ağız sözlükleri (Gümüştam, 2009: 502). Bir diğer sınıflandırmada ise ağız sözlükleri; *genel ağız sözlükleri* ve *dar bölge ağız sözlükleri* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. “Anadilden Derlemeler”, “Halk Ağızından Söz Derleme Dergisi”, “Anadilden Derlemeler” gibi eserler genel ağız sözlükleri; Nevşehir ve Yöresi Ağız Sözlüğü, Kayseri Sözlüğü gibi sözlükler ise dar bölge ağız sözlükleri içerisinde değerlendirilmektedir (Gökter, 2010: 119-334).

ii. **İçerisindeki malzemeye göre** yapılan sınıflandırmada ağız sözlükleri, *genel ağız sözlükleri, atasözü ve deyimler, dualar-beddular*, belli bir sahayla ilgili kelimeleri içine alan *özel sözlükler* (yemek adları, bitki ve hayvan adları gibi) olmak üzere dörde ayrılmaktadır (Gökter, 2010: 70-72). Malzemeye göre yapılan bir diğer sınıflandırmada ise ağız sözlükleri genel söz varlığına yönelik hazırlanan sözlükler ve içerik olarak belli bir sınırlandırmadan sonra hazırlanan sözlükler olarak ikiye ayrılmakta daha sonra ikinci madde kendi içerisinde *atasözü ve deyimler sözlükleri, ikileme sözlükleri, kişi adları ve lakap/unvan sözlükleri* olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Gümüştam, 2009: 502). Gümüştam (2014: 425) başka bir eserinde bölge ağızlarından derlenen atasözü, deyim, dua, beddua gibi malzemeler içeren sözlükleri *tematik sözlükler* içerisinde ele almaktadır.

iii. **Madde başlarının yazımına göre** yapılan sınıflandırmada ağız sözlüklerinde madde başları genel olarak alfabetik olarak sıralansa da madde başlarının sıralanmasında farklı yöntemler de kullanılabilir. Bu da farklı bir bakış açısıyla

yeni bir sınıflandırma sunmaktadır. Madde başlarının yazımına yönelik yapılan sınıflandırmanın birinde ağız sözlükleri *alfabetik sıralarına göre, etimolojilerine göre - Türkiye’de rastlanmaz-, anlam alanlarına göre sınıflandırılabilir* (Gökter, 2010: 70-72).

iv. **Yöntemine göre** yapılan sınıflandırmada ise ağız sözlükleri *kökenbilgisi sözlükleri* ve *eşzamanlı sözlükler* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Gümüştam, 2009: 502).

Sözlükler *metinden bağımsız, yarı tanıklı, seçme sözlere dayalı tanıklı* olmak üzere çeşitli sınıflara ayrılmaktadır (Akar, 2009: 6-9). Ağız sözlüğünün nitelikli olabilmesi için bir bağlama dayanması gerekmektedir. Nitekim bağlamsal sözlük “Bir eserin söz varlığını (Bir dilin söz varlığı denince, yalnızca o dilin sözcüklerini değil; deyimlerin, kalıp sözlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin, terimlerin ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bütünü anlıyoruz.) en ince anlam farklılıklarına değin ortaya çıkararak sözlük” şeklinde tanımlanmaktadır (Boz, 2010: 91). Bağlama dikkat edilmeden anlamlandırılmaya çalışılan sözcük eksik, yanıltıcı hatta şaşırtıcı olabilmektedir (Uysal, 2012: 57). “Bağlamı esas alan sözlük çalışmaları, hem bir sözcüğün gerçek anlamının belirlenmesini kolaylaştıracak hem de sözcüğe yüklenen diğer anlamlar ortaya çıkarılarak bunların diğer ağız bölgeleriyle karşılaştırılmasına imkân tanıyacaktır.” (Uysal, 2012: 61).

Ağız çeşitliliği yalnızca coğrafi değildir. *Yerel-bölgesel, geleneksel-modern, standart-standart olmayan, bölgesel-sosyal (ve mesleki)* ayrımlarının da olduğu kabul edilmektedir (Durkin, 2016: 384-385)

Görüldüğü gibi ağız sözlükleri sınıflandırılırken pek çok ölçüt ele alınmakta ve bu ölçütlerden hareketle ağız sözlükleri gruplara ayrılmaktadır. Bu da hem söz varlığının tespiti hem de aranılan özelliğe göre sözlük kullanımı açısından oldukça önemlidir.

4. Ağız Sözlüklerinde Karşılaşılan Sorunlar, Tutarsızlıklar ve Eksiklikler

Ağızlar üzerine çalışma yapmak oldukça zordur ve ağızlar üzerine yapılan çalışmalarda pek çok sorunla karşılaşmaktadır keza aynı durum sözlükler üzerine yapılan çalışmalar için de geçerlidir. Bu durumda bir ağız sözlüğü hazırlanırken hem hazırlık aşamasında hem veri toplama aşamasında hem verilerin girilmesi aşamasında hem de sözlük yazımı aşamasında pek çok sorunla karşılaşmaktadır. Bu da elbette sözlüğe yansımaktadır.

Ağız sözlüğü hazırlama sürecinde ilk aşama planlamadır. Bu aşamada sözlüğün kapsam alanına göre, türüne göre ve elbette kullanılacak yöntemlere göre bir çerçeve çıkarmak gerekmektedir. Planlama aşamasından son aşamaya kadar pek çok sorun/tutarsızlık ve eksiklikle karşılaşılabilir.

Bugüne kadar yapılmış olan ağız sözlüklerinden hareketle karşılaşılan sorunlar ve eksikliklerden bazıları aşağıda sıralanmaktadır:

Müstakil ağız çalışmalarının dışında yapılan ağız çalışmalarında sözlük bölümünün diğer bölümlere oranla daha kısa tutulduğu ve daha özensiz hazırlandığı görülmektedir. Sözlük bölümlerinin kısa tutulması, sözlüğe neredeyse kitabın 1/10’u kadar yer verilmesi (Ölmez, 2006: 205) karşılaşılan sorunlardan biridir.

Ağız sözlüğü hazırlayanlar konunun uzmanı veya meraklısı olabilir. Ancak her iki durumda da ağız sözlüğü hazırlayan kişinin genel dilbilim, tarihi ve modern varyantlar üzerinde bilgili olması iyi bir sözlüğün ortaya çıkmasında önemli ön şartlardan biridir. Aynı zamanda en azından yöntemsel ve kuramsal açıdan uluslararası kaynakların takip edilmiş olması gerekmektedir (Demir ve Eker, 2010: 93). Aksi takdirde çalışmada eksiklikler veya tutarsızlıklar meydana gelebilmektedir. Aynı şekilde sözlüğe katkıda bulunanların ilk defa böyle bir işle ilgilenen rastgele seçilmiş derlemeciler olmaları (Demir, 1999: 67-68) karşılaşılan sorunlar arasında yer almaktadır.

Derlenen kelimelere dair coğrafik dağılım, sözcüklerin kimden alındıkları veya kimler tarafından kullanıldıklarına dair sağlam bilgilerin verilmemesi, derlenen malzemelerin uzmanlar tarafından yeterince kontrol edilmemiş olması (Demir, 1999: 67-68) ağız sözlüklerinde karşılaşılan sorunlar arasında yer almaktadır.

Sözlük hazırlanırken sınırların iyi tespit edilmesi ve bu sınırların dışına çıkılmaması gerekmektedir. Örneğin, bir bölgedeki atasözü ve deyimlerin ağız sözlüğünü hazırlayan birinin sözlük içerisinde dua-beddua, birleşik sözcük gibi unsurların kullanılması (Gümüştam, 2009: 488-501) sözlükte karşılaşılan sorunlardandır.

Sözlüklerin bazılarının hazırlanırken yalnızca yazılı kaynaklardan yararlandığı sözlü kaynaklara yer verilmediği görülmektedir (Gümüştam, 2009: 488-501). Bir bölgenin ağız sözlüğü hazırlanacaksa sözlü kaynaklara da mutlaka yer verilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde eser asıl amacına tam olarak hizmet edememiş olur.

Her aşamada olduğu gibi sözcük seçimi aşasında da karşılaşılan sorunlar olmaktadır. Bunlar: sözlüklerde sözcük seçiminin herhangi bir usule göre değil, araştırmacının söz konusu sözcüğün yazı dilinde olmadığı kanaatinden hareketle yapmış olması; seçimin gelişigüzel, sondaj usulüyle yapılması (Akar, 2009: 6-9); sözlükte yer alan kelimelerin karşılıklarının çok kısa verilmesi (Ölmez, 2006: 205); derleme yapmadan en azından temel kelimelerin yer aldığı veya sözlüğün türüne uygun kelime listelerinin olmayışı ve beraberinde en azından sözlükte bulunması gereken kelimelerin sözlükte olmayışı (Demir, 1999: 67-68; Korkmaz, 2000: 9-10); yazı dili sözlüğünde bulunan sözlere yer verilmesi (Akar, 2009: 6-9); kurum, kuruluş adlarının genel söz varlığını içerecek bir sözlük içinde yer alması (Gümüştam, 2009: 488-501) vd. şeklinde sıralanabilmektedir.

Kullanılan kelimelerin, deyim veya atasözünün başka yörede farklı varyantlarının olup olmasının bilinmemesi veya yalnızca belli bir yörede mi biliniyor yoksa ağzın genelinde yaygınlaşmış belli olmaması (Gümüştam, 2009: 488-501) yine ağız sözlüklerinde karşılaşılan sorunlar arasında yer almaktadır.

Ağız sözlüklerinde karşılaşılan en büyük sorunlar arasında madde başlarının yazımı gelmektedir. Nitekim burada hem biçim hem de içerik ile ilgili sorunlar bulunmaktadır. Demir (1999), Korkmaz (2000), Akar (2009), Gümüştam (2009), Demir ve Eker (2010), Gökter (2010) vd. çalışmalardan hareketle tespit edilen sorunlar aşağıda sıralanmıştır.

Biçim ile ilgili tespit edilen sorunlar:

- i. Madde başlarının büyük harfle yazılması

- ii. Madde başlarının sözlüğün türüne göre alfabetik sıraya uygun olarak yazılmaması, sıranın bozulması.
- iii. Ana ve iç maddelerin belirlenmesinde karşılaşılan tutarsızlıklar
- iv. Madde başında özel işaretlerin varlığı/yokluğu, /é/, /ñ/ gibi fonolojik değeri olan kimi seslerin gösterilmemesi, kullanılan işaretlerin ağızdaki telaffuzu yansıtmaması
- v. Çeviriyazı işaretlerinin kullanılmaması. Bunun nedeni ise alt yapıdaki yetersizlik ve alfabe konusunda ortak, standart bir işaret sisteminin olmayışı, özel işaretlere yer verilmediği için birtakım telaffuz yanlışlarının ortaya çıkması
- vi. Çeviriyazı işaretlerinin kullanılması durumunda ise yalnızca temel işaretlerin kullanılması veya ayrıntılı işaretlerin kullanılması
- vii. Madde başı ile tanımlardaki örnekler arasında yazım bakımından tutarsızlık olması
- viii. Madde başında fonetik varyantların gösterilmesinde karşılaşılan tutarsızlıklar
- ix. Fiillerin madde başlarında gösterilmesinde tutarsızlıkların olması, fiillerin kök ya da gövdelerinden sonra mastar ekiyle yani eylemlik biçiminde gösterilmesi
- x. Sözlük maddesinin düzenlenişi ile ilgili sorunlar
- xi. Anlam sırası karışık maddelerin olması
- xii. Madde başı yapılan sözlerin gramerdeki işlevlerinin gösterilmemesi (isim, sıfat vb.) madde başlarının biçimiyle ilgili karşılaşılan sorunlardandır.

Anlam ile ilgili tespit edilen sorunlar:

- i. Madde başlarının niteliği
- ii. Açıklama/tanımlama yapılırken anlatım bozukluğu ve mantık hatalarının olması, gereksiz tanımlama ve açıklama yapılması, tanımlamalardaki belirsizlikler, yetersiz ve eksik tanımlamalar, madde başı-tanım uyumsuzluğu/madde başı-tanım bağlantısızlığı, yanlış tanımlama, sözcük-kavram ilgisinin kurulamaması/anlam sırasının yanlış verilmesi, tanımlamalarda uygun olmayan ifade biçimi
- iii. Kelime anlamlarının yeterince açık tarif edilmemesi
- iv. Birleştirilmesi gereken sözlükbirim ve tanımların ayrı ayrı verilmesi, tanımlarda yetersizlikler, aksamalar ve sorunlar
- v. Açıklamaların bazen yetersiz, bazen bozuk bazen de belirsiz olması, kimi zaman da atasözü ve deyimim yine deyim ve atasözleriyle açıklanmaya çalışılması

Örneklendirme ile ilgili karşılaşılan sorunlar:

- i. Madde başı ile örneğin uyumsuz olması, gereksiz örneklendirme, işlevi olmayan örnek kullanılması, örneğin yetersiz olması

ii. Cümle örneklerinin ağız söyleyişleri ile değil ölçünlü (standart) yazı dili söyleyişi ile verilmiş olması

Göndermelerdeki sorunlar:

i. Göndermenin tek yönlü olması, gönderme yapılan maddenin sözlükte bulunmaması

ii. Maddeler arası yanlış bağlantı kurulması

iii. Çalışmaların çoğunda madde başı yapılan kelimenin metnin hangi satırında geçtiğinin bilinmemesi ve bunun kelimeyi metnin bağlamındaki anlamıyla karşılaştırma imkânının verilmemesi

Köken bilgisinin verilmesi ile ilgili karşılaşılan sorunlar:

i. Ağız sözlüklerinde köken bilgisinin verilmesinde karşılaşılan sorunlar

ii. Etimolojik eksiklikler, tutarsızlıklar, hatalar

Diğer sorunlar/tutarsızlıklar ve eksiklikler

i. Derleme yerinin gösterilmesi ile ilgili karşılaşılan sorunlar.

ii. Madde içinde verilen bilgilerin farklılığı

iii. Yazarın kendi ağız özelliğini esere yansıtması

iv. Yazım, noktalama hataları

5. Ağız Sözlüğü Hazırlama İlkeleri

Sözlük hazırlama süreci pek çok aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalardan biri hazırlık aşamasıdır. Bu aşamada öncelikle yapılması gereken şey amacı belirlemektir. Daha sonra ise uzmanlar seçilmeli, yöntem belirlenmeli, kaynaklar tespit edilip veriler toplanmalı ve madde başları tespit edilmelidir (Gökter, 2010: 81).

Sözlük hazırlama süreci zor ve önemli bir süreçtir. Bir sözlükte bulunması gereken bazı özellikler vardır. Sözlük yazarının bu ilkelere dikkat etmesi gerekmektedir. Akar (2009: 218-223) ve Gökter (2010: 77-79) bu ilkeler arasında aşağıdaki maddeleri sıralamaktadır:

i. Eş zamanlılık ve coğrafi sınırlılık

ii. Tutarlılık

iii. Amaca uygunluk

iv. Bilimsellik

v. Açıklık ve anlaşılabilirlik

vi. Yararlılık

vii. Betimsellik

viii. Metinlerde sınırlı olmama

ix. Kavram alanları derlemesi

x. Yazı dilinin imkânlarından yararlanma

- xi. Bağlam alanı
- xii. Metin çeşitliliği
- xiii. Görsel unsurların kullanımı
- xiv. Temel sözcükler listesi
- xv. Yeni sözcükler ve bunların kullanılışı
- xvi. Özel isimler
- xvii. Söz tabanındaki fonetik ölçünlülük
- xviii. Ekler dizini

bulunmaktadır. Ağız sözlükleri hem art zamanlılık hem de eş zamanlılık özelliği göstermektedir. "Ağız sözlükleri sözcüğü, ağızdaki şekli ve anlamıyla eş zamanlı olarak gösterilmektedir. Ağızlarda yer alan sözlerin büyük bir bölümü dilin tarihi dönemlerinde oluşmuş ses ve yapı özellikleri taşımaktadır. Bu yüzden sözcüğün, eş zamanlılık-art zamanlılık anlam ayrımı yapıldıktan sonra art zamanlılık bir tarafa bırakılarak metnin bağlamındaki anlamı verilmelidir. Sözcük, yalnızca artzamanlı sözlüklerde değil, eşzamanlı yazı dili sözlüğünde de yer alabilir." (Akar, 2009: 218) İnceleme yöntemi bakımından eş zamanlılık özelliği taşımaktadır. Hazırlanacak ağız sözlüğünün sınırlarının iyi çizilmesi gerekmektedir. Örneğin ağız sözlüğü dar bir bölgeyi ele alıyorsa yalnızca o bölgeye ait malzemeye yer vermelidir. İyi bir ağız sözlüğü hem içerdiği malzeme hem de düzen açısından tutarlı olmalıdır. Ağız sözlüklerinde amaca uygunluk da oldukça önemlidir. Örneğin ikilemeler üzerine çalışma yapan birinin yalnızca ikilemeleri eserinde alması gerekir. Sözlükler bilimsel yazılardır. Dolayısıyla bu bakış açısına göre hazırlanmalıdır. İyi bir ağız sözlüğü açık ve anlaşılır olmalıdır. Sözlükler toplumun her kesime hitap etmektedir. Dolayısıyla sözlük hazırlayıcısı açık ve anlaşılır ifadeler kullanmalıdır. Sözlükte yer alan her bilgi bir fayda sağlamalıdır.

6. Ağız Sözlüğünün Hazırlanışı ve Ağız Sözlüklerinde Kullanılan Yöntemler

Sözlük projeleri arasında en çarpıcı fark verilerin yayınlanma amacıyla düzenlenme biçimidir (Vrient, Boves vd., 2006). Sözlük hazırlamak baştan sona pek çok aşamadan oluşmaktadır. Ağız sözlüğü hazırlanırken öncelikle sözlük hazırlama sürecinin aşamalarından olan hazırlık aşamasında yapılması gerekenler yapılmalıdır. Bu aşamada sözlük neden yazılıyor, neleri kapsayacak, sözlük hazırlanırken hangi yöntemler kullanılacak vb. bilgiler yer almaktadır. Bu aşamada ağız sözlüğünün amacı, kapsamı, planı belirlenmelidir. Daha sonra bu plana uygun bir şekilde hareket edilmelidir.

6.1. Hazırlık Aşaması ve Madde Başlarının Seçimi

i. **Amacın belirlenmesi:** Sözlüğün geniş bir ağız bölgesini mi yoksa dar bir ağız bölgesini mi ele alacağına karar verilmelidir ve veriler buna göre hazırlanmalıdır.

ii. **Planlama yapılması:** Amaca uygun bir planlama yapılmalıdır. Bu aşamada sözlük hazırlama sürecinin tamamı ele alınmalıdır. Seçilecek kelimelerden sözlük düzenine kadar her şey belli bir plan çerçevesinde hazırlanmalıdır.

iii. Uzmanların seçimi: Sözlüğün boyutuna göre çalışmayı kaç kişinin yapacağı, bu kişilerin alanında uzman olup olmadıkları veya bölge ağzını tanıyıp tanımadığına dikkat edilmelidir. Nitekim ağız sözlükleri yalnızca uzmanlar tarafından hazırlanmaz. Konuya ilgi duyan biri de ağız sözlüğü hazırlayabilmektedir. Hem kelimelerin seçimi hem derlemenin yapılması hem verilerin girilmesi hem de sözlük düzenindeki tutarlılık bakımından sözlük hazırlayan kişinin alanında uzman olması beklenir.

iv. Yöntemin belirlenmesi: Ağız sözlüğü hazırlama sürecinde yöntem iyi belirlenmelidir.

v. Kaynakların tespiti ve verilerin toplanması: Veri toplanmasında kullanılan birkaç yöntem bulunmaktadır. Bu yöntemlerden biri *derleme yöntemidir*. Ülkemizde en çok kullanılan ve geçerli olan yöntem budur. Bu yöntemde kaynak kişilerin seçimi çok önemlidir. “Derlenecek kelimeler yerlilerden ve mümkünse o yerden hiç ayrılmamış olanlardan seçilmelidir. Bunlar arasında da özellikle okuryazar olmayanlar, yaşlılar ve kadınlar tercih edilmelidir. Kendisinden söz derlenen kimselerin iştme ve söyleme uzuvlarında kusur bulunmamalıdır. Başka taraftan gelip bir yere yerleşmiş olanlardan ve göçmenlerden söz derlenmemelidir.” Demir (1999: 71). Bu yöntemde soru sorma, hikâye masal anlatırma veya sohbet etme gibi yollarla derleme yapılır. Derleme yapılırken kavram alanlarından ve görsel unsurlardan da yararlanılabilir. Sözlükte belli başlı kelimelerin olması adına derleme yapılmadan önce temel kelime listeleri hazırlanmalıdır. Bu listede hayvancılıkla ilgili kelimeler, bitki adlarıyla ilgili kelimeler vb. olabilmektedir. Derleme aşamasında hem kaynak kişi hem de derleyici açısından kavramları anlama ve tanımlamada birtakım zorluklar yaşanabilmektedir. Bu sorunu aşmak adına görsellerden yararlanılabilir (Gökter, 2010: 85-87). Veri toplama aşamasında kullanılan bir diğer yöntem ise *tarama yöntemidir*. Bu yöntemde daha önce bölgede yapılmış olan sözlükler, lisans ve lisansüstü tezler, köy romanları vb. pek çok kaynak taranarak ağız sözlüğü oluşturulabilir. Ancak bu yöntem verilerin güvenilirliği ve oluşturulma yöntemi açısından çok tercih edilmemektedir. Sözlük hazırlamada kullanılan yöntemlerden bir diğeri ise anket yöntemidir (Vrient, Boves vd., 2006).

vi. Madde başlarının ve alt madde başlarının tespit edilmesi:

Madde başlarının seçimi konusunda üç farklı ölçüt göz önünde bulundurulabilmektedir.

“1. Standart dilin söz varlığında bulunmayan yalnızca yerel ağızda bulunan malzeme,

2. Köken bakımından standart dilde de bulunan ancak yerel ağızda standart dilden farklı, ağız özelliklerini taşıyan ve ileri düzeyde gelişmiş ses değişimlerinin bulunduğu malzeme,

3. Seslik bakımından standart dille aynı, ancak semantik farklılıklar gösteren malzeme” (Gökter, 2010: 90).

Madde başlarının seçiminde başka bir görüş ise standart dilde kullanılan, anlamında veya kullanıldığı bağlamda bir farklılık görülmeyen kelimenin ağız sözlüğüne alınmaması gerektiği yönündedir (Demir ve Eker, 2010: 97). Ayrıca düzenli ses ve anlam denkliliğine sahip kelimelerin sözlüğe alınması durumunda standart dilin

sözlüklerinde art damak /k-/ sesi ile başlayan pek çok kelimenin sözlüğe dâhil edilmesi gerektiği savunulmaktadır. (Demir ve Eker, 2010: 98). Ayrıca temel veri düzeyinden hem anlamı hem de kavramı kapsayan dilsel ve metodolojik olarak daha nötr bir terim olarak anlam kullanmak önerilmektedir (Vrient, Boves vd., 2006).

Madde başlarının seçimi ve yazımı konusunda öneriler:

i. Madde başına biçimce ve anlamca ölçünlü dilden farklı olan sözcük/söz öbeği alınmalı. (Ölçünlü dil ile paralellik gösteren sözcük/söz öbeklerinin alınması ise sözlük yazarının tercihine bırakılmalıdır.

ii. Ölçünlü dile göre tanınmayacak biçimde olan sözlükbirimlerin ölçünlü biçimleri, (...) işareti ile verilebilir. Ayrıca ölçünlü biçim hakkında not düşülebilir veya açıklama göndermeleri yapılabilir. Ör. yalguz: <yalnız> “kimsesiz.”

iii. Ölçünlü dilde kullanılmayan bu durumdaki sözlükbirimler ise, ölçünlü dile en yakın biçimde verilebilir. Ör. hezireK: <hezirek> Kömür külünü atmak için kullanılan alet. (Boz, 2014: 98-102)

iv. “Çok biçimli olan sözlükbirimlerden biçimce en yaygın olanı asıl sözlükbirim olarak alınmalı. Diğerleri topluca parantez içinde verilebilir. Ör. afiyon : (= afiyon, afyon, efyon, efyon) Afyon.” .

v. Çok biçimli olan sözlükbirimlerden biçimce yaygın olmayan diğer sözlükbirimler, asıl sözlükbirime gönderme yapılmak üzere alınmalı. Ör. âşam: axşam, aqşam: “axşam.”

vi. Ayrı bir kavramı karşılayan söz öbekleri (birleşik sözcük, birleşik eylem vd.) sözlükbirim olarak alınabilir. Ör. sancaK çıkarma: Doğumdan sonra, gelin annesince hazırlanan hediye dolu süslü beşiğin damat evine gönderilmesi.

vii. Ayrı bir kavramı karşılayan deyimler, atasözleri ve kalıpsözler de sözlükbirim olarak alınabilir. Ör. İşi qırır: “Kazancı iyi olmayan.” (Boz, 2014: 98-102)

6.2. Derleme

Hazırlık aşamasının ardından eğer sözlük derleme sözlüğüyse derleme aşamasına geçilmektedir. İyi bir derleme beraberinde iyi bir ağız sözlüğünü getirmektedir. Bu nedenle bu aşama oldukça önem taşımaktadır.

6.2.1. Derleme ve derleme yerinin verilmesi: Derleme ses, video kayıtları, notlar ve resimlerden oluşmaktadır. Ne kadar çok ses, video kaydı, görüntü varsa bilgilerin sağlamlığı açısından o kadar iyidir. Sözlük malzemesiyle ilgili en verimli derlemeler köy meydanlarında, kahvelerde veya kalabalık ortamlarda yapılabilmektedir (Demir ve Eker, 2010: 95) Derleme yerinin belirtilmesinde sözlüklerde farklılıklar görülmektedir. Derleme yerini belirtmek sözcüğün nerede ve hangi şekilde kullanıldığına dair bilgi verir bu nedenle de hazırlanacak ağız atlası için önem taşımaktadır (Gökter, 2010: 106). Derleme yeri gösterilirken yer adları kullanılabileceği gibi coğrafi kodlama sistemi de kullanılabilmektedir (Vrient, Boves vd., 2006).

Derlemenin yazımı konusunda öneriler:

i. Derleme yerleri, mezra (altı çizili) köy (**koyu**), ilçe (*eğik*), il (BÜYÜK HAREF) sırasıyla ve kendi içinde alfabetik olarak verilebilir. Ör. **Malkaya-Çüngüş-DİYARBAKIR**

ii. Derleme yapılan kinin yer değiştirmesi durumunda, önceki ve sonraki yer arasına (→) işareti konulabilir. Ör. *Çüngüş* → **DİYARBAKIR**. (Boz, 2014: 98-102)

Hazırlık ve madde başlarının seçiminin ardından derleme yapılarak yazma aşamasına geçilmektedir. Gökter'e (2010) göre yazım aşaması Giriş/Tanıtmaya Bölümü, Dış Yapı (Şekil) bölümü ve İç Yapı (İçerik) bölümü olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde sözlüğün *amacı, yöntemi, kullanılan çeviriyazı işaretleri kısaltmalar ve kaynaklar* yer almaktadır.

6.3. Dış Yapı (Şekil)

6.3.1. Madde başlarının yazımı: Madde başları yaygın olarak *alfabetik* sıraya göre düzenlenir. Bunun dışında *kaoram alanına göre (tematik), etimolojilerine göre ve aldığı eklerle göre (ters dizim)* sıralanan sözlükler de bulunmaktadır. (Gökter, 2010: 93).

6.3.2. Alt madde başının gösterilmesi: Ağız sözlüklerinin alt madde başlarının kullanımı konusu tartışmalı konulardan biridir. Bazı ağız sözlüklerinde sözcüğün farklı söyleniş biçimleri, bazılarında da madde başı sözcükle birleşik fiil, deyim veya çeşitli kelime gruplarından oluşan sözcükler alt madde başı olarak verilmektedir. (Gökter, 2010: 93). Sözlükbirimlerin (alt madde başı) altında yer alan sözlükbirimcikler, sözlükbirimlerden söz öbeği yoluyla yapılan birleşik eylem, birleşik sözcük vd.den oluşur.

Alt madde başlarının yazımı konusunda öneriler:

i. Sözcükbirimcik, söz öbeğini oluşturan her sözcüğün altında verilmelidir. Ör. diş: Diş., diş aş.: Ahşap veya metal nesne üzerinde yiv oluşturmak.

ii. Sözlükbirimcikleri oluşturan söz öbeğindeki sözcükler, bu öbek dışında hiç kullanılmıyorsa ilgili sözcükler sözlükbirim olarak alınır ancak tanımları yapılmadan alt satıra geçilerek sözlükbirimcik yazılabilir. Ör. burun: → burun demiri: Ayakkabının uç kısmında alta çakılan demir parçası.

iii. Bütün sözlükbirimcikler, sözlükbirimlerinin altında alfabetik ve ulamsal olarak sıralanabilir (Boz, 2014: 98-102).

6.3.3. Madde başlarında fonetik işaretlerin kullanılması: Fonetik alfabe olarak geliştirilmiş en yaygın ve bilinen işaret sistemi Uluslararası Fonetik Alfabe (IPA)'dir. Madde başlarının yazımıyla ilgili bir diğer husus ise madde başlarında kullanılan yazı biçimi ve karakterdir. En uygun yazım, sözcüğün küçük harfle yazılmasıdır (Gökter, 2010: 97). Fonetik bir transkripsiyonun yanında bölge içinde var olan tipik seslere de yer verilmelidir (Demir ve Eker, 2010: 99)

6.4. İç Yapı (İçerik)

6.4.1. Madde başlarının tanımlanması: Sözlüklerde maddeler birkaç şekilde tanımlanabilmektedir. Sözcüğün eş anlamlısıyla tanımlama, zıt anlamlısıyla tanımlama, betimlemeyle tanımlama vb. “Yalnız salt eş anlamlı bir sözcük vererek tanım yapmak, sözlükte başka bir maddeye göndermek kapalı bir devre oluşturur.” (Öztokat, 1979: 67). Bu nedenle tanım yapılırken daha çok eylem, durum, varlık, araç, nesne, nitelik, duygu vb. betimleyici unsurlara yer vermek daha yerinde olacaktır. Tanımlamanın kısa ve gerektiği kadar ayrıntılı olmasına dikkat edilmelidir (Demir ve Eker, 2010: 101). Tanım yapılırken açıklık, tutarlılık, anlaşılabilirlik, objektiflik gibi ilkelere dikkat edilmesi gerekmektedir. Günümüz sözlüklerinde pek kullanılmasa da bazı sözcüklerin açıklanmasında kullanılabilecek bir diğer yöntem *resimlendirme yöntemi*dir (Gökter, 2010: 100-101). Madde başları tanımlanırken önce *temel anlam ardından yan, mecaz, argo* vd. anlamların verilmesi şeklindedir. Veya anlamlar en sık kullanılanlardan en az kullanılanlara doğru sıralanmaktadır. Madde başlarında eş ses sözlükler Romen rakamlarıyla (I, II, III) gösterilmektedir. Üslû biçimde gösterme, Arap rakamlarıyla numaralandırılma, numaralandırmadan ayrı madde başında alt alta sıralama da yapılabilmektedir (Gökter, 2010: 102-103).

6.4.2. Madde başının kökeninin gösterilmesi: Etimolojik bilgi iki şekilde verilmektedir. a. Yalnızca sözcüğün hangi dilden ağızlara geçtiğini belirtmek, b. Sözcüğün alındığı dilin yanı sıra tarih boyunca geçirdiği değişiklikleri, sözcüğün yapısını, çağdaş dil ve lehçelerdeki biçimlerini vermek (Gökter, 2010: 103). Eğer sözcük Türkçe ise sözcüğün yapısı, yabancı kökenli ise kaynaklandığı dil gösterilmelidir (Ölmez, 2006: 205).

Köken bilgisinin yazımı konusunda öneriler:

- i. Türkçe kökenliler için (<) işareti içinde önceki şekil veya köken verilebilir.
Ör. ırax <ıra-k
- ii. Alıntılar için köken dili -kısaltmayla- ve biçimi parantez içinde verilebilir.
Ör. tamafil: (Fr. automobile.)
- iii. Alıntı sözcük Türkçe ek almışsa köken diller belirtildikten sonra ek ayrı yazılarak verilebilir. Ör. çüççü: <Far.+Tr. çift+çi
- iv. Tereddütlü köken veya köken dili için (?) işareti kullanılabilir. Ör. tavux: <? Tr. (Boz, 2014: 98-102).

6.4.3. Madde başlarının dilbilgisi kategorisinin gösterilmesi: Madde başı sözcüğün yanında isim, sıfat, fiil, edat vb. biçiminde ait olduğu gramer kategorisinin gösterilmesidir.

Dilbilgisinin yazımı konusunda öneriler:

- i. Bütün sözlükbirimlerin sözcük türleri verilmeli. Ör. eziciK: s. Az olan.
- ii. Eylem kök ve gövdeleri (-) işareti ile verilmeli ve bunun için {-mAK} eki kullanılmamalıdır. Ör. mekineye wur-: Kıymak, parçalamak.
- iii. Çok anlamlı sözlükbirimlerin anlamları, sözcük türlerine göre sıralanabilir. Önce adlar, ardından sıfat, adıl, belirteç, ilgeç, bağlaç ve ünlemler gelmeli. Sözcük türleri, anlam tanımlamasından önce ve anlam sırası belirten rakamlardan sonra kısaltma (a., s., adl., il., bag. ve ünl.) olarak verilebilir. Birden çok sözcük türü olan

sözlükbirimlerde, örnek tümcenin verilmesi oldukça önemlidir. Ör. eziciK: s. 1. Az olan. “Evde eziciK ğurabiye ğalmış.” (Boz, 2014: 98-102).

6.4.4. Madde başlarının örneklendirilmesi: Gökter’in Kocaman’dan (1996: 83) aktardığı bilgiye göre “1. Örnekler gerçek metinlerden alınmalı (sözlük yazarının kendi ürettikleri örnekler gerçek metin sayılmaz) 2. Örnekler tipik olmalı (Örnek tümceler, dili kullananların sözcükleri kullanma biçimlerini, kullanımdaki ayrıntıları ve yaratıcılığı, değişik boyutunu yansıtmalı. 3. Örnekler doğal olmalı (Bununla çoğunlukla yapaylıktan uzak, yapmacıksız, olağan kullanım anlatılmak isteniyor). 4. Örnekler bağlamdan kopuk olmamalı. Örnekler ilginç olmalı (İlginçlik: dilde canlı, çarpıcı, merak uyandırıcı, yenilik getirici bir kullanımı getiriyor). 5. Düşünceyi kamçılaman örnekler kullanılmalı.”

6.4.5. Göndermelerin gösterilmesi: Göndermeler sözlükbirimler arasında; sözlüklere ve diğer kaynaklara; harita, şema ve tablolara olabilmektedir.

Göndermelerin yazımı konusunda öneriler:

i. Sözlükbirimler arası göndermeler

1. Asıl olarak alınan sözlükbirimlerden, diğer sözlükbirimlere göndermeler (=) işareti ile yapılabilir. Bütün farklı biçimler yalnızca burada topluca parantez içinde verilebilir. Ör. afıyon : (= afıyon, afyon, efyon, efyon) Afyon.

2. Asıl alınmayan diğer sözlükbirimlerden, asıl alınan sözlükbirimlere yapılan göndermeler de (→) işareti ile yapılabilir. Burada diğer farklı biçimlerin tekrar gösterilmesine gerek yoktur. Ör. . aşam : → axşam

3. Farklı anlamlı veya çok anlamlı biçimler için göndermeler ayrı ayrı yapılmalı. Ör. qaK-: → qax I-1.), qalq-: → (qax II-3.)

ii. Sözlüklere veya diğer kaynaklara açıklama göndermeleri

1. Başka bir sözlükteki eşesli ve/veya eşanlamlı sözlükbirime gönderme yapılacaksa, ilgili sözlük kısaltma yapılarak verilebilir. Ör. çortum: söz. DS, MAS.

iii. Haritalara, tablolara ve şemalara bilgi göndermeleri

1. Sözlükbirimlerde çok çeşitli nedenlerle haritalara, tablolara ve şemalara göndermeler yapılabilir ve bunlar kısaltma yapılarak verilebilir. Ör. bastıx: har.1. (Boz, 2014: 98-102).

6.4.6. Özel durumların gösterilmesi

Özel durumların yazımı konusunda öneriler:

i. Sözlükbirim ile ilgili olarak açıklama gerektiren özel bir durum (dilbilgisel vd.) için ilgili kaynak kısaltma yapılarak verilebilir. Ör. yüzluğ: *dlb*. EAT.42. (Boz, 2014: 98-102).

6.4.7. İstatiksel bilgilerin gösterilmesi

İstatiksel bilgilerin yazımı konusunda öneriler:

i. Kimi sözlükbirimlerin kullanım sıklıkları karşılıklı olarak verilebilir. Ör. bibi: Babanın kız kardeşi. %78; xala %22.

ii. Kimi sözlükbirimlerin eski (geleneksel-özgün) ve/veya yeni (güncel) olup olmadıkları verilebilir. Ör. met: gln. Çelik çomak oyununda kullanılan çubuk.(Boz, 2014: 98-102).

Aşağıya Boz'un (2014: 98-102) örnek bir madde başı uygulaması alınmıştır:

Örnek uygulama (Veriler kurmacadır)

aqça I: <akçe>; <? ağı+ça; (=aqçı, aqçá, ağça); har. 2; söz. TTKBS.13; dlb. TDB.124; eş. para; gin; ist. aqça %72-para %28; **Malkaya, Deveboynu-Çüngüş-DİYARBAKIR; Çukurca** ▶ Seyitgazi: ESKİŞEHİR.

1. a. Para. "Babañ qaç aqça vérdi?" (ÇA-XX.12). 2. a. Kadınların takı olarak kullandıkları ortası delik, madeni, yassı pul. "Anşanıñ başındağı aqçaları gördüñ mü?" (ESA-X.42)

aq aqça qara gún için: ata. Gelecekte muhtemel zor günler için tasarrufta bulunmalı.

aqçı : → aqça I-1

aqçá : → aqça I-2

ağça : → aqça I-2

aqça II: <akça> <? aq+ça; (=aqçe, aqçá); **Başarı-Çermik-DİYARBAKIR; Sarıcailyas Seyitgazi-ESKİŞEHİR.**

Sonuç

Bu çalışmada öncelikle ağız ve ağız sözlükleri kavramları açıklanmaya çalışılmıştır. Ardından ilk ağız sözlüklerinden günümüzde yazılmış ağız sözlüklerine kadar ağız sözlüklerinin tarihi hakkında kısa bilgi verildikten sonra ağız sözlüklerinin sınıflandırılması üzerinde durulmuştur. Ağız sözlüklerinin sınıflandırılmasında kullanılan ölçütler ve bu ölçütlere göre ele alınan ağız sözlükleri verilmeye çalışılmıştır. Ağız sözlüğünün tasarlanmasından sözlük haline gelene kadar pek çok evre ve bu evrelerde karşılaşılan pek çok sorun bulunmaktadır. Bu çalışmada bugüne kadar yapılmış olan çalışmalardan hareketle ağız sözlüklerinin hazırlanmasında ve ağız sözlüklerinde karşılaşılan sorun/eksiklik ve tutarsızlıklar ele alınmaya çalışılmıştır. Ardından nitelikli bir ağız sözlüğünün hazırlanabilmesi için bu sorunların/eksiklerin ve tutarsızlıkların hangi yöntemler kullanılarak giderilebileceğine dair yine bugüne kadar yapılmış çalışmalardan hareketle önerilerde bulunulmuş ve örnek bir uygulamaya yer verilmiştir.

Kaynaklar

- Akar, A. (2009). Ağız Sözlükleri: Yöntem ve Sorunları -I-. *Turkish Studies*, 4/4, 1-11.
Akar, A. (2009). Ağız Sözlükleri: Yöntem ve Sorunları -II-. *Turkish Studies*, 4/8, 216-224.
Aksoy, Ö. A. (1946). *Gaziantep Ağzı III (Sözlük ve Kullanılmayan Kelimeler)*. İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi.
Boz, E. (1996). Çüngüş ve Çermik Yöresi Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar. *Milli Folklor*, 4, 112.113.

- Boz, E. (2010). Yunus Emre Divanı'nın Bağlamsal Sözlüğü ve Dizini Üzerine Bir Deneme. *X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni 6-8 Mayıs*, 91-95.
- Boz, E. (2011). Ağızbilimi Terimleri Sözlüğü Üzerine. *Diyalektolog*, 2011/2, 1-6.
- Boz, E. (2014). *Ağız Sözlüklerinde Sözlükbirimlerin İçerik Planı Üzerine Öneriler*. Prof. Dr. Mehmet Özmen Armağanı, 98-102. Adana.
- Bozyiğit, A.E. (1998). *Ankara ili Ağzı Sözlüğü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Büyükakkaş, A. (2009). Türkiye Türkçesi Ağız Sözlükleri Üzerine Bir Deneme. *Turkish Studies*, 4/4, 185-195.
- Caferoğlu, A. (1984). *Türk Dili Tarihi I-II*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Demir, N. (1999). Ağız Sözlükçülüğü. *Kebikeç*, 7-8, 67-75.
- Demir, N. (2002). Ağız Terimi Üzerine. *Türkbilig*, 2022/4, 105-116.
- Demir, N., & Eker, S. (2010). Ankara Ağızları Sözlüğü Örneğinde Ağız Sözlükçülüğü Hakkında Bazı Tespitler. *Bellekten*, 91-102.
- Devellioğlu, F. (1945). *Türk Argosu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Durkin, P. (2016). *The Oxford Handbook of Lexicography*. Oxford University Press.
- Ercilasun, A., & Akkoyunlu, Z. (2015). *Kaşgarlı Mahmut Dîvânü Lügâti't-Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gökter, B. (2010). *Sözlükbilim Temelinde Türkiye'de Ağız Sözlükçülüğü (İlke ve Yöntemler)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güçlü, F. (1999). *Neveşehir ve Yöresi Ağzı Sözlüğü*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Gümüşatam, G. (2009). Kıbrıs Ağzı Üzerine Hazırlanan Sözlükler ve Bu Sözlüklerdeki Yöntem Sorunları. *Turkish Studies*, 4/4, 481-584.
- Gümüşatam, G. (2014). Türkiye Türkçesinde Ağız Sözlüklerinin Hazırlanmasında İstem (Valenz) Verilerinin Gerekliliği Üzerine. *Turkish Studies*. 9/6, 419-439.
- Hakeri, B. H. (2003). *Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü*. KKTC: Samtay Vakfı Yayınları.
- Hüsni, H. (1934). *Kayseri Sözlüğü*. Kayseri: Yeni Matbaa.
- Kocaman, A. (1996). Sözlükçülükte İkinci Boyut Üzerine Düşünceler. *Kuram*, 81-84.
- Korkmaz, Z. (2000). *Türkiye'de Ağız Sözlükleri*. Türk Dili. Türk Dil Kurumu Yayınları, 583, 7-14.
- Ölmez, M. (2006). Türkiye'deki Ağız Çalışmalarının Sözlükleri ve İlk Ağız Sözlükleri. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 2006/16, 205-210.
- Öztoğat, E. (1979). *Sözlük Üstüne Gözlemler, Dilbilim IV*. İstanbul Üniversitesi Yay, 65-69.
- Sevinçli, V. (2017). *Türkiye Türkçesi Ağızları ile İlgili Yapılmış Lisansüstü Tezler (2010-2013) Üzerine Bir İnceleme*. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 38, 57-96.
- Türk Dil Kurumu (1963-1982). *Derleme Sözlüğü*. C. I-XII, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uygur, V. C. (2007). *Denizli Ağzı Sözlüğü*. 2. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uysal, İ. N. (2012). Ağız Araştırmalarında Bağlamsal Sözlük ve Dizin Kullanımı. *Diyalektolog*, 5, 55-62.
- Vriend, F., Boves, Lou vd. (2006). Unified Structure for Dutch Dictionary Data. Proceedings of The fifth international conference on Language Resources and Evaluation.
- Yavuzarslan, P. (2009). *Osmanlı Dönemi Türk Sözlükçülüğü*. Ankara: Tiydem Yayınları.
- Yıkmaş, S., & Sazak, Ş. (2017). *Türk Sözlükbilimi Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme (2000-2016)*. Boz, E., Bozkurt, F., Doğru, F., Kamacı, D., Aslan, E., & Girişen, N. (Ed.) III.

Merve Demirbaş

Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu Bildiri Kitabı (s. 780-825). Eskişehir:
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
Tor, G. (2004). *Mersin Ağız Sözlüğü*. İstanbul: Türk Dili Araştırmaları Dizisi 38.